

SZTRANYICZKI SZILÁRD

Apaság a halál után – Jogbiztonsági dilemmák

Paternity after Death – Legal Security Dilemmas

Abstract: Post-mortem *in vitro* fertilization has become an increasingly widespread procreation procedure in the world. Is this procedure legal? What are the legal implications?

From the point of view of our research, we referred to two aspects: the first concerns *in vitro* fertilization (IVF) and the second the possibility of posthumous sperm recovery (PSR).

The legal, ethical, religious issues and social implications in these cases are extremely important, which is why they are still hotly debated today. What would be the social and legal status of the future child? What rights does the future child have in relation to the other family members? In this approach, we tried to give some answers and we made some suggestions for implementation in the Romanian legislation.

Keywords: artificial insemination, assisted reproduction, IVF, PSR, consent, inheritance rights, paternity

Összefoglaló: A halál utáni *in vitro* megtermékenyítési eljárás egyre elterjedtebb emberi mesterséges szaporodási lehetőség lett a világon. Törvényes-e az eljárás? Milyen jogi következményei vannak? Kutatásunkban két megtermékenyítési lehetőséget vizsgáltunk: az első az *in vitro* megtermékenyítésre (IVF), a második a halál utáni spermiumextrakció (PSR) lehetőségére vonatkozik.

A jogi, etikai, vallási kérdések és társadalmi vonatkozások ezekben az esetekben rendkívül fontosak, ezért jelenleg heves vita folyik ezekkel kapcsolatban. Milyen jogi és szociális helyzetbe kerül a leendő gyermek? Milyen jogai vannak a család többi tagjával való viszonyában? Ilyen és hasonló kérdésekre igyekeztünk válaszokat adni és javaslatokat megfogalmazni a romániai törvényalkotás kiegészítése érdekében.

Kulcsszavak: mesterséges megtermékenyítés, asszisztált reprodukció, IVF, PSR, beleegyezés, öröklési jogok, apaság.

1. Prima verba

Lehetséges, nem törvénytelen, sőt egyes párok számára ez lehet az utolsó lehetőség gyermekvállalási kísérletükben. Vajon azonban erkölcsös? A halál utáni

spermagyűjtés² továbbra is heves vitákat vált ki bioetikusok, orvosok és jogászok között. Helyes avagy helytelen? Egy szeretett személy elvesztése mindig nehéz próbatétel a család számára, olyan momentum, amelyet annál nehezebb leküzdeni, minél korábbi életkorban következik be a halál. Az új technológiák segítségével ma már lehetséges, hogy az elhunytnak gyermeke szülessen. A kívülálló számára hátborgongatónak tűnhet, de lehet, hogy valamilyen elégtételt jelenthet a család számára; mindazonáltal a dolgok nagyon vitatottak, a kérdés következményei rendkívül fontosak és ellentmondásosak.

Hogyan lehetséges a szóban forgó eljárás? Az elhunytaktól vagy a perzisztens vegetatív állapotúaktól (agyhalálban levőktől) a spermiumok gyűjtése többféle módszerrel történhet: leszívás, vas deferens irrigáció, elektroejakuláció stb. Bár a szakirodalom a haláleset után legkésőbb 24 órával javasolja az eljárás elvégzését, e tekintetben már 36 óra elteltével is sikerült a kísérlet, függetlenül a halál okától vagy a biológiai anyag beszerzésének módjától.³ Ha a spermiumok megfelelő minőségűek, és implicit módon életképesek, az *in vitro* megtermékenyítés elvégezhető intracitoplazmatikus spermajinjekció⁴ által.

Törvényes ez az eljárás? Milyen jogi következményei vannak? A jogi, etikai, vallási kérdések és társadalmi vonatkozások ezekben az esetekben rendkívül fontosak, ezért manapság nagyon vitatott a kérdés. Milyen társadalmi helyzete lenne a leendő gyermeknek? Milyen jogai vannak az anyának, illetve milyen jogai lesznek a leendő gyermeknek a többi családtaggal szemben? Hogyan rögzíthető egy dokumentumban, például a születési anyakönyvi nyilvántartókönyvben, hogy a vér szerinti apa a gyermek fogantatása előtt elhunyt?

Ami a probléma morális aspektusát illeti, a dolgok nagyon bonyolultak, ugyanis heves vita folyik a társadalomban a „család megkönnyebbülése kontra emberi test megszejtésének” (elhunyt vagy agyhalott) között. Másrészt megkérdőjeleződik a hátrahagyottak szenvedése, akik számára a gyermek az elhunyt közelségét, élő emlékét jelentené.

Ilyen helyzettel szembesülve egy orvosnak rendkívül nehéz, akár lehetetlen helyes döntést hozni, hiszen együttérzéssel viszonyul a családdal szemben, de ugyanakkor a szakmai etika és deontológia alapján kell eljárjon.

Morálisan elfogadható-e, hogy a jogrendszer és a tudomány ilyen jellegű alternatívákat kínál? A jogrend nem minden esetben követi rövid időn belül az orvostudomány

2 A halál utáni spermagyűjtés (PSR) egy olyan eljárás, amelynek során egy férfi holttestéből begyűjtik a hímivarsejteket, miután jogilag agyhalottnak nyilvánították. Jelentős vita alakult ki az eljárás etikusságáról és jogszerűségéről, valamint a gyermek és a túlélő szülő törvényes jogairól abban az esetben, ha a hímivarsejteket impregnálásra használják, lásd Robert ORR, Marc SIEGLER: *Is posthumous semen retrieval ethically permissible?*, Journal of Medical Ethics, 2002/28, 299–302.

3 Jelenleg kevés esetben történt sikeres megtermékenyítés 36 órával a halál után gyűjtött hímivarsejtekkel. Jelenleg olyan újszerű technológiákkal kísérleteznek, amelyek ezt az eljárást lehetővé tehetik, lásd Shai SHEFI, Gil RAVIV, Michael EINSENBURG, Ruth WEISSENBURG, Liza JALALIAN, Jacob LEVRON, Gili BAND, Paul TÜREK, Igael MADGAR: *Posthumous sperm retrieval: analysis of time interval to harvest sperm*, Human Reproduction, 2006/21, 2890–2893.

4 Angolul: intracytoplasmic sperm injection.

jelentős vívmányainak szabályozását, viszont a társadalom etikai és morális problémáira próbál megoldásokat találni. Jelentős példa e tekintetben a gyerek halott apa által történő fogantatása.

Habár ez a gyermekvállalási megoldás 1950 óta létezik, sok ország ezt a lehetőséget még nem szabályozta kellőképpen. Ezt a szaporodási megoldás először az Egyesült Államokban alkalmazták; sok férfi, aki kockázatos munkát vállalt – például katonák, úrhajósok, rendőrök stb. –, küldetésük megkezdése előtt spermium-mintavétel és a saját genetikai anyaguk megőrzésének lehetőségéhez folyamodtak, arra az eshetőségre, ha megbízatásuk során elhaláloznának. Ilyen esetben gyerek fogantatása céljából felhasználhatóvá válik a begyűjtött genetikai anyag.

Az első sikeres holttestből történő spermagyűjtést 1980-ban jelentették, amikor egy közlekedési balesetben elhalálozott 30 éves férfi családja spermakonzerválást igényelt.⁵ 1998-ban történt az első sikeres fogantatás, amelyet a begyűjtött spermiumok segítségével hajtottak végre.⁶

Az *in vitro* fertilizáció (továbbiakban IVF) egyre elterjedtebb szaporodási eljárássá vált a világon, 2012-ben az USA-ban az újszülöttek mintegy 1,5%-a fogant meg ezzel az eljárással.⁷

Kutatásunk szempontjából két aspektusra kell utalnunk: az első az IVF, a második a posztumusz spermium-visszanyerés (PSR) lehetőségét érinti.

A jelen kérdéskör kimerítő elemzéséhez először a két eljárás orvosi szempontból releváns vonatkozásait mutatjuk be.

IVF eljárás:⁸

1. Tüszőfejlődés: a petefészekben lévő tüszők egészséges és érett petesejtek termelődésének serkentésére a beteg injekciós kezelést kap.

2. Kezelés követése: intenzív, 3-4 naponkénti utánkövetés, vérvétellel és ultrahanggal történik. Fontos a megfelelő orvosi kezeléshez. Az ovociták a tüszők belsejében fejlődnek. Amint a tüszők elérik a körülbelül 18 mm átmérőt, a beteg egy másik hormont (hCG) kap, hogy befejezze a petesejtek érését. Ezt követően kerül sor a petefészek punkciójára.

5 Cappy Miles ROTHMAN: *A method for obtaining viable sperm in the postmortem state*, Fertil and Sterility, 1980/34, 512. Annak ellenére, hogy az orvosi szakirodalom azt javasolja, hogy az extrakciót legkésőbb a halál után 24 órával végezzék el, a spermiumokat általában a halál után 36 órával is sikeresen begyűjtötték, függetlenül a halál okától vagy az extrakció módszerétől. A himivarsejteket különféle módon lehet begyűjteni, beleértve az irrigációt, a kifolyó vezetékéből való leszívást, a végbélszondát vagy az elektroejakulációt. Az esetek csaknem 80–90%-ában sikeres az eljárás és begyűjthető a spermium. Ha az ondó életképes, a megtermékenyítést általában intracitoplazmatikus spermiuminjekcióval érik el, ez az eljárás az *in vitro* megtermékenyítés egyik formája. A megtermékenyítés sikerességi aránya változatlan, attól függetlenül, hogy a spermium élő vagy elhalálozott donortól származik.

6 Carson STRONG, Jeffrey GINGRICH, William KUTTEH: *Ethics of postmortem sperm retrieval: ethics of sperm retrieval after death or persistent vegetative state*, Human Reproduction, 2000/4, 739–745.

7 *Number of test-tube babies born in US hits record percentage*, <https://www.foxnews.com/health/number-of-test-tube-babies-born-in-us-hits-record-percentage> (letöltés ideje: 2025. 02. 27.).

8 <https://www.fertilia.ro/fertilizarea-in-vitro-fiv/> (letöltés ideje: 2025. 03. 01.).

3. *In vitro* megtermékenyítés (IVF): az embriológus felveszi a tüszőfolyadékot, és mikroszkóp alatt ellenőrzi a petesejtek jelenlétét. Az eljárást speciális hőmérséklet, PH és fényviszonyok mellett kell elvégezni.

4. A spermiumok előkészítése és a petesejtek megtermékenyítése: a petesejtek begyűjtése és osztályozása (érett, éretlen) után megtörténik a megtermékenyítés. A partner spermamintát biztosít, amelyet a laboratóriumban dolgoznak fel.

5. Embriótranszfer: IVF-eljárásoknál az embrió megtermékenyülése és fejlődése után (2-6 napig inkubátorban) a következő lépés az átültetés. Az embriótranszfer egy fájdalommentes folyamat, melynek során az embriókat egy finom katéteren keresztül (amelyben az embriók és a táptalaj található) a méhnyakon vezetnek be a méh üregébe. Az embriókat általában a megtermékenyítést követő ötödik napon, a blasztocisztának nevezett szakaszban helyezik át. Az áthelyezhető embriók számát a beteg életkora, az embriók minősége és egyéb kapcsolódó tényezők alapján határozzák meg.

A halál utáni spermagyűjtési (PSR) eljárás a következő helyzet bekövetkeztét feltételezi:⁹

1. A férfi elhalálozott vagy agyhalott.
2. A nő, valamint a férfi közeli hozzátartozói hozzájárulnak az eljáráshoz.
3. A spermiumokat műtéttel gyűjtik be.
4. A nőt megtermékenyítjük az összegyűjtött hímivarsejtekkel.

Sikeres megtermékenyítés esetén az eljárás számos jogi és etikai kérdést vet fel, a következőkben elemezni fogjuk a gyermek jogállását.

2. A gyermek öröklési jogai a megtermékenyítés vagy a fogantatás pillanatától állnak fenn?

Mindazokban a jogviszonyokban,¹⁰ amelyekben jogosultként vagy kötelezettként méhmagzat szerepel, egy időre *függő joghelyzet* áll be. A szóban forgó helyzet mindaddig tart, amíg a magzat élve meg nem születik, vagy az lehetetlenné válik. Amennyiben a magzat élve születik, akkor a jogokat és kötelezettségeket a fogamzásának időpontjára *visszamenőleges hatállyal* szerzi meg. Míg ha az élve születés lehetetlenné válik,¹¹ akkor szintén visszamenőleges hatállyal, de úgy tekinthető, mintha a függő jogi helyzet el sem kezdődött, azaz a magzat meg sem fogant volna.¹² A méhmagzat jogképességének kérdése leginkább az öröklési képességgel kapcsolatban merül fel, ha az örökhagyó végakarata szerint a már megfogant, de még meg nem született személy örökösként

9 Jennifer TASH, Linda APPLIGAERTH, Susan KERR, Joseph FINS, Zev ROSENWAKS, Peter SCHLEGEL: *Postmortem sperm retrieval: The effect of instituting guidelines*, The Journal of Urology, 2003/5, 1922–1925.

10 Például: öröklési jogviszonyok.

11 Például: elvetél a nő.

12 VILÁGHY Miklós, EÖRSI Gyula: *Magyar polgári jog*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1962, 97–98.

számításba jöhet. A méhmagzat öröklési képessége tekintetében függő joghelyzetben van, *a méhmagzat a hagyatéknak dologi várományosa*.¹³

A román Ptk. nem foglal állást abban a kérdésben, hogy maga a magzat absztrakt értelemben embernek tekinthető-e, vagy sem. Magyarország Alaptörvényének II. cikke például az emberi méltóság sérthetlenségéhez kapcsolódva rendelkezik úgy, hogy a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg. Azt azonban, hogy ez a védelem a magzat emberként való elismerését jelentené, nem tartalmazza. A 64/1991 (XII. 17.) AB határozat sem adott egyértelmű választ arra a vitára, amely a méhmagzat jogalanyiságával foglalkozik. Határozott álláspontot fogalmazott meg arra vonatkozóan, hogy az emberi élet a fogantatással és nem a születéssel kezdődik, azonban a magzat emberként való elismerését a határozat nem tartalmazza.

A román Ptk. a védelmet azzal biztosítja, hogy a magzat – mint feltételes jogalany – részére adja meg az élve születéstől függő jogképességet. Míg tehát az élő ember jogképessége általános, egyenlő és feltétlen, addig a méhmagzat jogképessége élve születéséig általános, egyenlő és feltételes. Az egészségügyről szóló magyarországi 1997. évi CLIV. törvény (Eütv.) különbséget tesz az embrió és a magzat fogalma között. Embriónak minősül minden élő emberi embrió a megtermékenyítés befejeződése után a terhesség 12. hetéig, míg magzat a méhen belül fejlődő emberi lény a terhesség 12. hetétől. A humán reprodukciós eljárások közül azonban azokban, ahol az embrió testen kívül jön létre, az embriót a méhmagzat jogállása csak a beültetés napjától illeti meg. A magyarországi Eütv. tehát a jogképesség tekintetében aszerint tesz különbséget, hogy az embrió az anya testén kívül vagy belül van-e. Az élve születés és a fogamzás is orvosi kérdés. Ha akár az élve születés, akár a fogamzás ideje vitás, orvosszakértői bizonyításnak van helye.

A természetes személy jogképessége elismerésének feltétele, hogy *a gyermek élve szülessen meg*. Kizárólag ebben az esetben ismeri el a törvény már a fogantatástól a születendő gyermek jogképességét és jogalanyi minőségét.

A fogantatástól a születésig a magzat ún. *feltételes jogképességgel*¹⁴ rendelkezik, ami rendes jogképességgé alakul az élve születés ténye folytán, függetlenül attól, hogy a megszületett gyermek utóbb mennyi ideig marad életben.¹⁵ Jelenleg az orvostudomány segítségével nagyfokú bizonyossággal megállapíthatók az élve születés és a halva születés esetei. Ha a gyermek élve születik, kiállítják számára a születési bizonyítványt, még abban az esetben is, ha a születés után rövidesen elhalálozik. Létező jogalanyként a születés, majd a halálozás tényéből jogkövetkezmények adódhatnak, különösen az öröklési jog területén. Amennyiben halva születés esete forog fenn, a jog úgy tekint, mintha a magzat meg sem fogant volna. Ebben az esetben az illetékes hatóságok

13 A méhmagzatot, bár feltételesen, de megilletethet családi jellegű jogok, mint például a tartás, továbbá kártérítést követelhet az őt tartani köteles szülő elvesztése miatt az ezért felelős személlyel szemben, vagy kedvezményezett is lehet a javára kötött szerződésben, lásd SZÁSZY István: *A magyar magánjog általános része különös tekintettel a külföldi magánjogi rendszerekre*, Budapest, Egyetemi Nyomda, 1948, 7.

14 Lásd részletesen SZLADITS Károly: *Magyar magánjog. Általános rész. Személyi jog*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1938, 509.

15 „A jogképesség a születés befejeztével kezdődik, de csak élve születés esetében áll be; az újszülött életképessége nem kívántatik meg.” Lásd SZLADITS: *i. m.*, 509.

születési bizonyítványt nem állíthatnak ki, következésképpen a feltételes jogképesség nem fejthet ki joghatást.

A *megfogant magzat feltételes jogképessége élve születés esetén csak jogok szerzésére vonatkozik, kötelezettségek vállalásával nem járhat*. Következésképpen: a feltételes jogképesség egyrészt tárgyat illetően, másrészt időben korlátozott.

Az időbeni korlátozás a fogamzás törvényes ideje, ami a születés pillanatától visszafelé számított háromszázadik és ugyanígy számított száznyolcvanadik nap közötti időszak.¹⁶ Ebből eredően a jelzett időintervallum a fogamzás vélelmezett időpontja, a feltételes jogképesség pedig a szóban forgó időre vonatkozik, és ha a magzat élve születik, akkor teljes jogképességgel fog rendelkezni az ebben az időben számára keletkezett és kizárólag jogelőnnel járó jogosultságok tekintetében. A fogamzás időpontjának megállapítása elsősorban orvosi kérdés, ami egyben azt is jelenti, *hogy a fogamzás időpontjának törvényes vélelme megdönthető, ha tudományos bizonyítási eszközökkel igazolni lehet, hogy a gyermek fogamzására az említett intervallum egy bizonyos időszakában vagy akár azon intervallumon kívül került sor*.¹⁷

3. Az embriók vagy zigóták képezhetik-e tulajdonjog tárgyát? A különböző országok jogi szabályozása

E tekintetben a különböző országokban változatos és ellentmondásos megoldások születtek, attól függően, hogy a *post mortem* IVF-eljárás megengedett, bizonyos feltételek mellett lehetséges vagy tiltott.

A (jog)viták mindegyikében a begyűjtött spermium tulajdonjogával, IVF esetében az elhunyt apától származó genetikai anyag (PSR) posztumusz begyűjtésével vagy a férfi halála előtt felhalmozott ondóval voltak kapcsolatosak. Három, szinte egyforma bírósági ügyről számolunk be, amelyek a különböző országok bíróságainak eltérő megközelítését tükrözik, nevezetesen: a férfi kómában van vagy elhunyt, a feleség vagy az élettárs kérelmezi a hímivarsejtek begyűjtését, majd a genetikai anyagot átadják az adott ország akkreditált spermamegőrző intézetének.

A *Parpalaix c. CECOS*¹⁸ és *Hecht c. Superior Court of Los Angeles County*¹⁹ ügyiratokban a férfi halálakor begyűjtött sperma egy spermabankhoz kerül. A keresetet mindkét esetben a feleség kezdeményezi, aki az elhunyt férje utáni örökösödéshez fűződő joga alapján kéri a hímivarsejtek örökösödés tárgyát képező dologkénti elismerését, valamint a fagyasztott genetikai anyag saját javára történő odaítélését. Ezeket az eseteket a bíróságok eltérően értékelték.

16 Ptk. 412. cikk (1) bekezdés.

17 Ptk. 412. cikk (2) bekezdés.

18 KATZ Gail: *Parpalaix c. CECOS: Protecting intent in reproductive technology*, Harvard Journal of Law & Technology, 1998/3, 683–698.

19 MADDEN Dreirdre: *Medicine, Ethics and the Law*, 3rd ed., Bloomsbury Professional, Dublin, 2016, 455–456.

3.1. Franciaország

A *Parpalaix c. CECOS*²⁰ ügyiratban egy rákban elhunyt beteg özvegye engedélyt kapott a bíróságtól, hogy férje halála után ennek spermájával mesterséges megtermékenyítési eljárásban részesüljön. A felperes feleség az elhunyt férje hímivarsejtjei feletti tulajdonjogára hivatkozik, viszont az alperes értékelése szerint a begyűjtött spermiumok nem képezhetik örökösödés tárgyát. A bíróság a kérelmező feleség kérelmének helyt ad, de nem tulajdonjogának vagy esetleges öröklési jogának fennállása alapján, hanem szigorúan személyes okok miatt. Ilyen értelemben, a bíróság megítélése szerint az elhunyt férj hímivarsejtjeinek saját kezdeményezésre történő megőrzésére irányuló gesztusa olyan hozzáállásnak minősíthető, amellyel – akár távollétében is – azt kívánta, hogy felesége szülhessen, és a kérelem esetleges elutasítása érintené a felperes gyermekvállalási jogát.

3.2. USA

A *Hecht c. Superior Court of Los Angeles County* ügyiratban W. K. élettársi kapcsolatban élt D. H.-val, és úgy döntött, hogy 15 adag ondófoliadékot helyez el egy spermabankban abból az elgondolásból, hogy halála esetén élettársa felhasználhassa ezeket. Ilyen értelemben írásbeli nyilatkozatot is készített, amelyben megemlítette, hogy tárolt hímivarsejtjeit élettársa, D. H. felhasználhatja. Egy hónappal ezután W. K. öngyilkos lett, végrendeletében megismételve ugyanazt a lehetőséget, nevezetesen: hogy élettársa felhasználhatja a letétbe helyezett genetikai anyagot. D. H. mellett az elhunyt előző házasságából származó két idősebb gyermeke is örökösi igényt támasztott a megőrzött spermiumok felett. Erre az ellentmondásos helyzetre tekintettel első fokon az ondófoliadékok megsemmisítését rendelték el. A fellebbezésben úgy ítélték meg, hogy a hímivarsejtek feletti öröklési jog megállapításáról van szó, és úgy döntöttek, hogy a 15 adag ondófoliadékból legalább 3 D. H.-t illeti meg. Ilyen értelemben a genetikai anyagot dologként értékelték és az örökösödés tárgyává minősítették.

3.3. Egyesült Királyság

Az *R. v. Fertilisation and Embryology Authority* (Megtermékenyítési és Embriológiai Hatóság)²¹ ügyiratban a férfi halála után élettársa kérelmezte a hímivarsejtek posztumusz begyűjtését. Az orvosok elvégezték a beavatkozást, majd átadták a begyűjtött spermát a Megtermékenyítési és Embriológiai Hatóságnak. A feleség kérelmezte a bíróságtól a begyűjtött ondófoliadék felhasználásának engedélyezését, de a válasz nemleges volt, mivel 1990 óta az Egyesült Királyságban a humán megtermékenyítési és embriológiai törvény értelmében (*Human Fertilization and Embryology Act*)²² a biológiai anyag begyűjtéséhez, illetve a mesterséges megtermékenyítéshez a donor írásos,

20 Centres d'étude et de conservation des œufs et du sperme humains – Az emberi petesejtek és spermiumok tanulmányozásával és megőrzésével foglalkozó központ.

21 <https://www.globalhealthrights.org/wp-content/uploads/2013/03/EWCA-1997-R-v.-Human-Fertilisation-and-Embryology-Authority-ex-parte-Blood.pdf> (letöltés ideje: 2025. 03. 02.).

22 Human Fertilisation and Embryology Act 1990, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/37/data.pdf> (letöltés ideje: 2025. 03. 02.).

életében tett hozzájárulása szükséges. 1997 óta a törvényt kiterjesztették a tartósan vegetatív állapotban lévő betegekre is. A feltételezett beleegyezés tekintetében csak az elhunyt élettársa kérhette a beavatkozást, a többi családtag nem. A biológiai anyag begyűjtése elvégezhető, viszont a felhasználási engedélyt, illetve a megtermékenyítés lehetőségét eseti alapon csak a bíróság adhatja meg, amelynek döntenie kell az adományozó feltételezett kívánságáról az elhunyt méltóságának tisztelgésben tartásával. Ebben az esetben a fő ok, amiért a feleség kérését elutasították, tulajdonképpen a férfi beleegyezésének hiánya volt.

A post-mortem IVF eljárás jogszerűsége országonként eltérő, van, ahol tiltott, más-hol a donor írásbeli hozzájárulása szükséges (életében elkészített írásos, kifejezett, egyértelmű nyilatkozat alapján), más országokban a donor feltételezett beleegyezésének változatát alkalmazzák.

a) Azokban az országokban, ahol a posztumusz IVF teljes mértékben tiltott, a férfi beleegyezése szükséges az IVF-eljáráshoz, viszont a szóban forgó eljárás a halál után lehetetlen, ugyanis életjogként van minősítve. Idetartozik: Svédország, Németország, Ausztrália, Kanada és még Franciaország is (bár a *Parpalaix* eset kivétel).²³ Ami a német jogot illeti, az a post-mortem IVF teljes tilalma felé irányul, mivel ebben a jogrendszerben a feltételezéseken alapuló következtetések levonásának lehetősége teljes mértékben hiányzik. Ebben a felfogásban az egyének belső akarata nem számít, joghatások csak akkor keletkezhetnek, ha van olyan írásos aktus, amelyből kirajzolódnak azok a szempontok, amelyekről eltérő vélemények vannak.²⁴

b) Vannak olyan országok, ahol a donor írásos beleegyezésével a post-mortem IVF engedélyezett. Például az Egyesült Királyságban a *Human Fertilization and Embryology Act* előírja, hogy a halál utáni megtermékenyítéshez feltétlenül szükséges a donor írásos, életében kinyilvánított hozzájárulása, ellenkező esetben a begyűjtött biológiai anyagot vagy a lefagyasztott embriókat azonnal meg kell semmisíteni.²⁵

c) Izraelből származik a feltételezett beleegyezés elmélete. Ilyen értelemben a bíróságnak mérlegelnie kell minden egyes esetet, és csak akkor engedélyezhető a halál utáni IVF-eljárás, ha észlelhető a férfin a halál utáni szaporodási elkötelezettség.²⁶

d) Vannak olyan országok, ahol nincs szabályozás a halál utáni IVF-re vonatkozóan. Sok ország nem tulajdonított jelentőséget ennek a tárgykörnek, vagy megbízta a szóban forgó eljárásokat végrehajtó klinikákat, hogy dolgozzanak ki saját szabályozásokat ezzel kapcsolatban. Például az USA-ban, a jogalkotó passzivitása miatt, az orvosok szakmai szövetségei kidolgoztak egy módszertant, amellyel kockázatos sebészeti

23 Gavin BAHADUR: *Death and conception*, Human Reproduction, 2002/10, 2769–2775.

24 Thomas VESTING: *Aporien des rechtswissenschaftlichen Formalismus: Hermann Hellers Kritik an der Reinen Rechtslehre*, ARSP: Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie/Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy, 1991/3, 348–373, <https://www.jura.uni-frankfurt.de/42833050/Aporien-des-rechtswissenschaftlichen-Formalismus---Arsp.pdf> (letöltés ideje: 2025. 03. 03.).

25 Mary NEAL: *R v. Human Fertilization and Embryology Authority, ex parte Blood*, Legal commentary = *Ethical Judgments Re-Writing Medical Law*, szerk. Stephen SMITH, John COGGON, Clark HOBSON, Richard HUXTABLE, Sheelagh MCGUINNESS, José MIOLA, Mary NEAL, Hart Publishing, Bristol, 2017, 104–110.

26 LANDAU Ruth: *Posthumous sperm retrieval for the purpose of later insemination or IVF in Israel: an ethical and psychosocial critique*, Human Reproduction, 2004/9, 1952–1956.

beavatkozások esetén a műtét megkezdése előtt a férfinak egy kérdőívet kell kitöltenie, amely tartalmazza azt a kérdést is, hogy elhalálozás esetén igényli-e a posztumusz IVF elvégzését. Az USA-ban kidolgozott, a halál utáni spermiumgyűjtési eljárásra vonatkozó másik eljárás mód azt szabályozza, hogy előzetesen kitöltött kérdőív alapján a beavatkozás helye szerinti klinika etikai bizottsága dönti el, hogy a nő jogosult-e post-mortem IVF-re. Például azt elemzik, hogy a férfi hirtelen vagy hosszan tartó szenvedés után halálozott el (utóbbi esetben lehetősége lett volna írásbeli beleegyezését adni az IVF-eljáráshoz).²⁷ Románia ebbe a kategóriába tartozik, mivel nincs orvosilag asszisztált emberi reprodukciós törvény.²⁸

Következésképpen csak azokban az országokban beszélhetünk post-mortem IVF-lehetőségről, ahol a jogszabályok ezt az eljárást megengedik, ezen felül az eljárásban érintett férfi kimondott beleegyezése/feltételezett beleegyezése szükséges.

4. A gyermek öröklési joga

A modern európai felfogások a gyermek legfelsőbb érdekének elvét veszik alapul a kiskorúakkal kapcsolatos megközelítéseikben. A román jogalkotó is ehhez a fogalomhoz igazodik, így a Polgári törvénykönyvben is megtalálhatjuk ennek az elvnek az ismétlődését, függetlenül attól, hogy örökbefogadásról, oktatásról, szülői felügyeletről, a gyermek lakóhelyéről stb. van szó. Minden olyan jogviszonyban, amelyben kiskorú érintett, a többi jogelv mellett a gyermek legfelsőbb érdeke dominál, és a gyermekekkel kapcsolatos döntések meghozatalában meghatározó indokként szerepel.²⁹

A jogi szakirodalom időnként bírálja ezt a megközelítést, tekintve, hogy ennek az elvnek az alkalmazását nem szabad eltúlozni.³⁰ Például válás esetén a közös gyermekfelügyeleti jog sokszor nehezen megvalósítható. A nő és a férfi gyakran a válás útját választja olyan félreértések miatt, amelyeket nem lehetett leküzdeni, mert a kapcsolatuk súlyosan és helyrehozhatatlanul megromlott. Ebben a hipotézisben nagyon nehezen képzelhető el, hogy közös nevezőre juthatnak a gyermek nevelésével, oktatásával, eltartásával, lakhatásával stb. kapcsolatosan. Gyakorlati szempontból a közös gyerekelügyeleti jog újabb konfliktusokat generálhat, és eljuthat a bíróságok mérlegelési tárgykörébe.

²⁷ STRONG, GINGRICH, KUTTEH: *i. m.*, 739–745.

²⁸ Számos törvényjavaslatot nyújtottak be a román Parlamentben, sajnos ezek mindegyike megbukott. Romániában 23 akkreditált *in vitro* megtermékenyítési klinika működik. Érdekes módon az asszisztált reprodukció több embriót eredményez, mint amennyit egyetlen eljárással be lehet ültetni. Csak tavaly körülbelül 3000 potenciális jövőbeli gyermek került a fagyasztóba. Felmerül egy bioetikai dilemma: mi történik ezekkel az embriókkal, ha az egyik szülő elhalálozik? A megsemmisítés szerintünk nem megoldás, még akkor sem, ha az eljárás nem jelent abortuszt. Mi a megoldás? A szülővé válás projektjét elássák, mert egyik szülő már nem él?

²⁹ Ptk. 263. cikk (1) bekezdés.

³⁰ Emese FLORIAN: *Protecția drepturilor copilului*, București, C.H. Beck, 2007, 5–11.

A post-mortem IVF esetében a gyermek legfelsőbb érdekének elve kellene domináljon, amikor egy ilyen jellegű eljárás engedélyezéséről van szó. A gyermek számára elsődleges az élethez való jog és a születéshez való jog, még akkor is, ha a körülmények nem mindig kedvezőek. Ellenérvként a törvényes abortusz lehetőségét említhetjük meg, amely eljárás megsértheti a gyermek legfőbb érdekének elvét. A terhességmegszakítás viszont legális, a társadalom által elismert eljárás, hiszen elsődlegesen az anya érdekeit védi, nem a gyermekét.³¹ Ha az abortusznál a gyermek legfelsőbb érdekét nem veszik figyelembe, tekintettel arra, hogy egy potenciális emberi lényről van szó, akkor hogyan lehetne elismerni, hogy a halál utáni IVF esetében a lefagyasztott embriók vagy megőrözt spermiumok jogi védelemben részesüljenek?

A gyermek fogantatása esetén az apaságának megállapítása szükséges, feltételezve az esetleges öröklési jogok fennállását.³² A román Ptk. 425. cikk (1) bekezdése kimondja, hogy a házasságon kívüli apaság megállapítása iránti keresetindítás a gyermeket illeti meg, és a (3). bekezdése megemlíti, hogy a szóban forgó per az állítólagos apa örököseivel szemben is kezdeményezhető.

Ugyanakkor a román Ptk. 427. cikk (1) bekezdése szerint az apaság megállapítása iránti keresetjog a gyermek élete során nem évül el. A post-mortem IVF esetében az apa nem tudott a gyermek születéséről, így nem volt lehetősége, hogy élete során a születendő gyermek javára rendelkezzen. A jogalkotó azonban még az IVF-eljárás alapján, az elhunyt apától begyűjtött spermával történő mesterséges megtérmenyítési eljárás után született gyermek érdekeit is figyelembe vette, és lehetőséget biztosított a gyermek apaságának megállapítására irányuló intézkedés lehetőségére. Ezzel szemben – véleményünk szerint – ennél az előírásnál figyelembe kell venni az apa beleegyezésének meglétét/nem létét a post-mortem IVF elvégzésekor. Ha létezik annak a férfinak az írásos beleegyezése/vélelmezett beleegyezése, akinek az apaságát elismerni kívánják, az ilyen eljárás megengedhető, másként nem. Az apaság megállapításának eshetőségét illetően megfigyelhető, hogy a román jogalkotó nem tesz különbséget a gyermek születésének időpontja szerint – az állítólagos apa élete során vagy halála után –, így az *ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus* jogelv szerint az IV-eljárással született gyermek apasága a feltételezett apa halála után is megállapítható. Ebben az esetben az a gyermek, akinek apasága elismertté vált, az apja után öröklési jogot élvez.

5. A polgári forgalom jogbiztonságának kérdése

A tárgyalt témakörhöz kapcsolódó sürgető kérdés megválaszolása a polgári forgalom jogbiztonságának dilemmája. A post-mortem IVF-eljárás az orvostudomány innovációja, az ember mesterséges alkotása, olyan megközelítés, amely gyökeresen

31 Radu CHIRIȚĂ, Ioana SEUCHE, Otilia BORDEA, Romina Florina DAVID, Mircea FARCAU, Alina GAJE, Roxana MARIȘ, Bianca PANTEA: *Dreptul la viață privată și de familie. Jurisprudența CEDO*, Hamangiu, București, 2013, 74–75.

32 A gyermekek jogainak védelméről és előmozdításáról szóló 272/2004. törvény 9. cikk (2) bekezdése szerint.

megváltoztatja az emberi természetes szaporodási lehetőségeit és befolyásolja a jogrendszer szokványos szabályait.

Hipotetikusán fogalmazva, vegyük a következő példát: az apának halálakor gyermekei voltak, és ondófoliadékot vagy lefagyasztott embriókat helyezett el egy spermabankban. Az apa halála után az örökösödés rendben lezajlik, az örökhagyó vagyona megoszlik a túlélő házastárs és a gyerekek között. 10 évvel az apa halála után a túlélő feleség úgy dönt, hogy több gyermeket vállal, és IVF-eljárásért a spermabankhoz fordul. Ha megszületik a gyermek, akkor az öröklés egész jogi helyzetét újra kell tárgyalni, ami egy abszurd helyzetet eredményez, amely szembemegy a polgári forgalom jogbiztonságával. Mi több, ha így szül gyermeket, az anya akár vissza is élhet a helyzetével.

Tekintettel arra, hogy a posztumusz IVF-eljárással fogant gyermek apasága megállapításának lehetőségét a jogalkotó a gyermek élete során – legfőbb érdekének figyelembevételével – elismeri, függetlenül attól, hogy milyen öröklési helyzetet kell újratárgyalni, úgy véljük, ez egy előnyös megoldás. Viszont úgy gondoljuk, hogy a román jogalkotónak normatív aktust kellene elfogadnia az asszisztált reprodukciós eljárásokra vonatkozóan.

Ugyanakkor a halál utáni IVF-hez minden esetben a férfi írásbeli hozzájárulását/feltételezett beleegyezését kellene kötelezővé tenni, csak ebben az esetben legyen végrehajtható az eljárás. Ebben a helyzetben nem lehetne különbséget tenni az apaság megállapítására irányuló kereset indítványozása esetén a házasságon kívül született gyermek, az apa halála után e viszony megállapítását kérő, illetve a halál utáni IVF esetén bírósághoz forduló gyermek között.

6. Következtetések helyett

A tárgyalt téma elemzése után úgy gondoljuk, hogy nem adható kimerítő válasz a vizsgálat elején feltett kérdésre, nevezetesen: hogy fennállhat-e apasági és öröklési jog a poszt-mortem IVF esetében?

Az IVF egy olyan eljárás, amely szembemegy az emberi szaporodás természetes folyamatával, az orvostudomány vívmánya, amely felülírja az évszázados emberi szaporodás szabályait.

Ilyen értelemben a következőket javasoljuk:

1. Az IVF-eljárás előtt vagy a hímivarsejtek szakintézet általi begyűjtése előtt a férfinak hiteles nyilatkozatot kellene aláírnia, amely a következőket tartalmazza:

– Halála esetén beleegyezik-e vagy sem, hogy az élettárs a begyűjtött biológiai anyagot gyermeknemzésre használja?

– Ha az előbb említett kérdésre igenlő a válasz, hány gyermek foganhat és milyen időközönként?

– Az öröklési jogból milyen rész illeti meg az így fogant gyermeket/gyermeket?

2. Abban az esetben, ha a férfi halála után igénylik a spermiumok posztumusz begyűjtését – hiteles nyilatkozat hiányában –, a következőképpen kellene eljárni:

– Kötelezni kellene az orvosokat a spermiumbegyűjtési eljárás elvégzésére, és a jogerős bírósági határozat meghozataláig az egészségügyi egységnek meg kell őriznie a genetikai anyagot.

– Az élettárs kérelmezhesse a bíróságtól a begyűjtött genetikai anyag gyermeknemzésre történő felhasználásának engedélyezését.

– A bíróságnak a következő szempontokat kellene mérlegelnie: hirtelen vagy hosszas szenvedés után halt meg a férfi? Ennek tisztázása releváns, hiszen mérlegelni szükséges, ha a férfinak lehetősége volt az 1. pont szerinti hitelesített nyilatkozatot aláírni; bizonyítékok beszolgáltatása annak tisztázására, hogy az elhunyt férfi akart-e gyermeket/gyermeket. Erre a bírósági mérlegelésre azért van szükség, hogy megállapítsák a férfi feltételezett beleegyezésének létét/nemlétét.

– Ha a keresetet elfogadják, a nőnek a bíróság által meghatározott időkereten belül kellene elvégeznie a post-mortem IVF-et, valamint szülnie a bírói döntésben meghatározott számú gyermeket. Ha a nő nem tartja be a bíróság által a halál utáni IVF elvégzésére kitűzött határidőt, vagy a meghatározottnál több gyermeket hoz világra, igénybe veheti ezt az eljárást, viszont tiltott az apaság megállapításának lehetősége ezen gyermek(ek) esetében. Ebben az esetben a spermadonorságnál alkalmazott szabályok követendők.

Meggyőződésünk, hogy a tárgyalt kérdésben nem támaszkodhatunk maradéktalanul a jogrendszerünk által lefektetett alapokra, hiszen olyan szabályok és eljárások kidolgozására van szükség, amelyek gyakorlatiasan, konkrétan, átláthatóan és racionálisan szabályozzák a halál utáni IVF-eljárás természetellenes és kivételes kérdését.